

RESPONSVERHOOGING BIJ POSTENQUETES
VIA TOEPASSING VAN DE TOTAL DESIGN METHOD
EN VAN EEN VOORAFGAANDELIJKE BEVRAGING.
EEN TUSSENTIJDSE ONDERZOEKSNOTA.

L. Vandekerckhove
D. Verhoeven

In het kader van een onderzoek naar de invloed van een geanticiperde statusincongruentie op de studiekeuze van jongeren na het secundair onderwijs, maakten de auteurs voor hun dataverzameling gebruik van de door Dillman ontwikkelde handleiding voor postenquêtes, de Total Design Method.

Op twee punten werd echter in belangrijke mate van deze methode afgeweken:

- 1) o.w.v. de hoge kostprijs werd de derde aangetekende herinneringsbrief achterwege gelaten;*
- 2) wel werd voorafgaand aan de individuele, schriftelijke enquête een korte, relatief goedkope bevraging van de respondenten per klas of per school doorgevoerd, waarbij tevens het onderzoeksproject door de onderzoekers persoonlijk werd voorgesteld. Deze voorafgaande bevraging had tot doel de antwoordbereidheid van de respondenten t.o.v. de latere schriftelijke bevraging te verhogen.*

De hoge responscijfers laten vermoeden dat een dergelijke groepsgewijze pre-enquête hiertoe inderdaad een bruikbaar en goedkoop middel vormt.

1. Inleiding

Aan de Katholieke Universiteit van Leuven loopt momenteel een onderzoek naar de invloed van een geanticipeerde statusincongruentie op de studie- of beroepskeuze van jongeren bij het beëindigen van hun secundaire schoolloopbaan (1). Deze studie sluit aan bij vroeger onderzoekswerk op dit domein van L. Vandekerckhove en L. Huyse, waarvan de resultaten zijn gepubliceerd in 'In de Buitenbaan' (1976). We gaan bij ons onderzoek uit van de veronderstelling dat jongeren uit het laatste jaar van het secundair onderwijs (S.O.) in eerste instantie een studieniveau zullen kiezen, waarvan de status min of meer congruent is met de sociale status van het ouderlijk gezin, of dat ze -indien dit niet het geval is, zoals bv. bij arbeiderskinderen die een universitaire studierichting kiezen- alsnog zullen trachten de statusincongruentie zoveel mogelijk te beperken door een studierichting te kiezen waarvan de geanticipeerde professionele status zo weinig mogelijk incongruent is met deze van het sociale milieu van herkomst.

Teneinde een ruime differentiatie naar sociale status van de ouders te verkrijgen en om statistische veralgemening mogelijk te maken voor subgroepen van de populatie (zoals bv. 'kinderen uit arbeidersgezinnen' of 'leerlingen die het technisch secundair onderwijs beëindigden'), opteerden we voor een tamelijk uitgebreide representatieve steekproef van 1500 leerlingen uit het laatste jaar S.O., verspreid over 11 Vlaamse regio's. De steekproef werd gestratificeerd naar onderwijsnet, onderwijstype, finaliteit, studierichting S.O. en geslacht. Hoewel het interview de meest aangewezen surveymethode leek, was dit omwille van de omvang van de steekproef en van de geografische spreiding ervan financieel niet haalbaar, zodat we gebruik dienden te maken van een schriftelijke bevraging.

Deze methode is heel wat goedkoper, maar de meestal lage responscijfers vormen een evident nadeel, zeker in vergelijking met het interview dat een respons oplevert die tot driemaal hoger ligt. Gezien echter de groeiende im-

pact van de kostenfactor op de keuze van de onderzoeksmethode nemen steeds meer onderzoekers hun toevlucht tot de postenquête. Er werd dan ook reeds heel wat empirisch onderzoek verricht om de methode van de schriftelijk enquête te verfijnen, zodat hogere respons-rates kunnen bekomen worden (voor een summatief overzicht van enkele studies, zie De Leeuw-Hox, 1987: 1). Toonaangevend werk op dit vlak werd ongetwijfeld geleverd door Dillman, die een minutieuze handleiding ontwikkelde voor post- en telefoonquêtes, de *Total Design Method* (Dillman, 1978,1983), en -voor het Duitse taalgebied- door Richter (Richter, 1970).

2. De Total Design Method

Het theoretisch uitgangspunt van de Total Design Method (T.D.M.) ontleent Dillman aan de Social Exchange Theory. Deze theorie gaat ervan uit dat het sociaal handelen uiteindelijk bepaald wordt door het profijt dat men denkt van de anderen te bekomen door de betrokken handeling te verrichten (Homans, 1961). In feite gaat elke handeling dus terug op een kosten-batenanalyse: iemand zal in een relationele context slechts handelen, wanneer en naarmate hij kan verwachten dat er ook voor hemzelf op de één of andere manier positieve gevolgen aan verbonden zijn. Het gaat hierbij niet enkel om materiële (financiële, economische) voordelen, maar ook om meer gevoelsmatige effecten zoals gelukkig zijn, zich bevestigd weten of zich belangrijk voelen.

Ook een respondent die een vragenlijst krijgt toegestuurd, voert een dergelijke kosten-batenanalyse uit: 'Wat heb ik eraan om deze vragenlijst in te vullen en hieraan zoveel tijd te besteden?'. Voor de onderzoeker komt het er dus op aan om langs de ene kant de kosten voor de respondent, in termen van tijd, moeilijkheidsgraad van de vragen en financiële kosten (postzegels bvb.), zo laag mogelijk te houden, en anderzijds de positieve effecten te maximaliseren. Vooral de introductie van het onderzoek bij de respondent, via een begeleidend schrijven, vormt daarbij een hefboom die de motivatie

van de respondent positief kan beïnvloeden. De Total Design Method komt in belangrijke mate aan deze verzuchtingen tegemoet.

De methode verschaft vooreerst gedetailleerde richtlijnen m.b.t. de lengte en de vormgeving van de vragenlijst enerzijds, en de aard en de formulering van de vragen anderzijds. Samengevat: de respondent dient een netjes gepresenteerde, gemakkelijk ogende vragenlijst te worden voorgelegd die hij in relatief weinig tijd en met relatief weinig moeite kan invullen. Zijn kosten worden op deze manier tot een minimum herleid. Het meest specifieke van de T.D.M. is evenwel gelegen in de follow-up van de bevraging. Na de eigenlijke bevraging worden nog drie follow-up mailings voorzien: een voorgedrukte bedankings- en herinneringspostkaart na één week, een tweede mailing van de vragenlijst na vier weken, en een derde mailing, ditmaal aangetekend, na 7 weken. De bedoeling van deze follow-ups bestaat erin om respondenten die hun vragenlijst aanvankelijk opzij leggen om ze later eens in te vullen -en dat dan vergeten- terug op te vissen, en om weifelende respondenten ervan te overtuigen dat hun medewerking aan het onderzoek sociaal belangrijk en noodzakelijk is, zodat ze er zich enigszins toe verplicht gaan voelen. De claim die op de respondent gelegd wordt, fungeert voor hem immers als een kostenfactor; door dit appél aan zijn verantwoordelijkheidsgevoel worden de andere kosten in belangrijke mate geneutraliseerd.

Toepassing van de Total Design Method leidt meestal tot een aanzienlijke verhoging van de responscijfers. Dillman zelf geeft een overzicht van 48 studies die geheel of gedeeltelijk de T.D.M. aanwendden (Dillman, 1978: 22-24). Het gemiddelde responspercentage bedroeg 74 % voor alle 48 surveys, en 77 % voor die onderzoeken waarbij de T.D.M. volledig werd gevolgd. Bovendien lag de respons van geen enkele van de 48 studies onder 50 %, terwijl de onderzoeken die de T.D.M. nauwgezet volgden, steeds méér dan 60 % scoorden. Voor Nederland en Duitsland vermelden de Leeuw en Hox een gemiddelde respons van 66 % voor onderzoeken die gebruik maken van de T.D.M. (De Leeuw-Hox,

1987: 1). In eigen land leverde de enquête, die het Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudies in samenwerking met de UFSIA uitvoerde rond de dagtaak van de vrouw, eveneens een respons op van 66 % (waarin echter nog wel de weigeringen begrepen zijn) (Deschamps e.a., 1987: 25). Al deze respons-rates liggen beduidend boven wat als normaal beschouwd kan worden voor een schriftelijke enquête met een éénmalige mailing (2).

3. Toepassing van de Total Design Method

We hebben ons bij de uitwerking van ons onderzoek in belangrijke mate laten leiden door de Total Design Method van Dillman, zowel op het vlak van de vormgeving en de ordening van de vragenlijst, als wat betreft de planning en de implementatie van het onderzoek. Omwille van financiële beperkingen was het evenwel niet mogelijk de methode op alle punten te volgen. Zo was wegens de relatief hoge kosten van een aangetekende zending -80 F bovenop de normale portkosten- de verzending van een derde follow-up mailing onder deze vorm (aangetekend verstuurd) niet haalbaar. Daar in die omstandigheden de derde follow-up naar de vorm nog maar weinig zou verschillen van de tweede -waardoor vermoedelijk de bijkomende respons eerder beperkt zou blijven-, werd beslist de derde follow-up in zijn geheel achterwege te laten. Dit vormde een eerste afwijking van het door Dillman vooropgestelde model. Wel werd de mogelijkheid opengelaten om, indien de response-rate na de tweede follow-up minder dan 60 % zou bedragen, via een telefonische bevraging alsnog een gedeelte van de respondenten te bereiken.

Een tweede, maar belangrijke afwijking van de T.D.M. vormt de aan de individuele enquête voorafgaande korte bevraging, per klas, van alle leerlingen uit het steekproefkader. De in de steekproef vertegenwoordigde scholen werden door de onderzoekers bezocht en in praktisch alle klassen werd het onderzoek mondeling voorgesteld (3). Tegelijk werd aan al deze leerlingen een zeer korte vragenlijst voorgelegd m.b.t. hun middelbare schoolloop-

baan en hun vermoedelijke studiekeuze (4). De relevantie van deze gegevens was eerder beperkt; het voornaamste oogmerk van dit onderdeel van het onderzoek was dan ook de persoonlijke introductie van het onderzoek bij de respondenten, en dit met de impliciete of expliciete ondersteuning van de schooldirecties. Deze beide factoren zouden, naar we verhoopten, moeten bijdragen tot een substantiële reductie van de non-respons.

Het uitgangspunt van deze redenering is dezelfde als bij de Total Design Method. Door het persoonlijk contact met de leerlingen en door het feit dat dit minstens met de instemming, maar vaak ook met de uitgesproken ondersteuning van de directie plaatsvond, wilden we de bereidheid van de leerlingen verhogen om aan de uiteindelijke bevraging mee te werken. In de begeleidende brief bij de enquête werd dan ook uitdrukkelijk gewezen op de medewerking van de respondent aan deze eerste fase van het onderzoek (cfr. infra). We hoopten dat dit als 'een voet in de deur' zou fungeren, en dat de respondenten o.w.v. hun medewerking aan de eerste fase en van het feit dat we juist om die reden ook nu op hen een beroep deden, niet zouden weigeren aan het onderzoek deel te nemen. We gingen ervan uit dat het verantwoordelijkheidsgevoel van de respondent de bovenhand zou halen op de al bij al geringe tijdsinvestering die het invullen van de vragenlijst vereiste. Anderzijds moest de ondersteuning van het onderzoek door de school het mogelijke wantrouwen ertegen wegnemen. Vooral bij de lagere sociale strata wordt vaak een zekere terughoudendheid vastgesteld tegenover wetenschappelijk onderzoekswerk (Dillman, 1978: 53; Richter, 1970: 33), die teruggaat op een onvertrouwdheid met het universitair milieu. Via de steun van de -wel vertrouwde- schooldirectie hoopten we dit eventuele wantrouwen te neutraliseren. Een belangrijk argument tenslotte om deze fase in het onderzoek in te voegen was de geringe kostprijs: de materiële kosten (vervoerskosten, drukken van de formulieren) van deze voorafgaande bevraging bedroegen minder dan 25.000 F.

Behalve de toevoeging van deze voorafgaande klassikale bevraging en de weglating van de derde follow-up, week

de door ons georganiseerde bevraging nog op twee punten af van de 'standaardversie' van de T.D.M., namelijk: de eerste follow-up werd verstuurd onder de vorm van een brief, i.p.v. als een voorgedrukte briefkaart, en de tweede follow-up werd pas na zes weken verstuurd i.p.v. na vier. Deze laatste twee afwijkingen werden ingegeven door administratief-technische redenen. De invloed hiervan op de resultaten is echter vermoedelijk beperkt: m.b.t. de vorm van de brief is een inschatting moeilijk bij gebrek aan experimentele condities; de grotere tussenperiode tussen eerste en tweede follow-up brengt een geringe verschuiving mee van ongeveer 2 % respons van de tweede naar de derde responsfase.

4. Verloop van het onderzoek

4.1 Een meertrapssteekproef

De onderzoekspopulatie werd gevormd door alle leerlingen uit het laatste jaar van het Nederlandstalig secundair rijks- en katholiek onderwijs in Vlaanderen van het schooljaar 1986-1987, met uitzondering van het beroeps-onderwijs (BSO en VBSO) (5). Hieruit wilden we een steekproef trekken van 1500 leerlingen, gestratificeerd naar onderwijsnet, onderwijstype, finaliteit, studierichting en geslacht. Omdat deze gegevens nog niet bekend waren voor het lopende schooljaar 1986-1987, werd voor de stratificering uitgegaan van de overeenkomstige gegevens van het schooljaar 1985-1986 (Ministerie van Nationale Opvoeding, 1987). De verwachte steekproeffrequenties die op deze manier bekomen werden, zijn mede opgenomen in tabel 1.

Een rechtstreekse trekking van de steekproef uit de populatie was echter onmogelijk, daar we niet de beschikking hadden over precieze gegevens m.b.t. het gezamenlijke leerlingenbestand. We opteerden daarom voor een meertrapssteekproef, waarbij eerst een aantal regio's werden geselecteerd en vervolgens binnen deze regio's een aantal scholen. De groepering van de scholen in regio's gebeurde met het oog op de beperking van de kosten

van de persoonlijke introductie van het onderzoek bij de leerlingen.

In totaal werden elf regio's geselecteerd, hoofdzakelijk i.f.v. urbanisatiegraad en geografische spreiding. Dit waren Antwerpen, Gent, Leuven, Aalst, Oostende, Sint-Niklaas, Hasselt, Roeselare, Turnhout, Maaseik en Malle. Binnen deze regio's werden 67 scholen weerhouden, waarbij een zo ruim mogelijke vertegenwoordiging van de verschillende populatiestrata betracht werd. Uiteindelijk verleenden 48 van de 67 scholen hun medewerking aan het onderzoek. Van 7 scholen kwam er een expliciete weigering, bij de andere bestond er wel een principiële bereidheid, maar waren er praktische moeilijkheden of was het niet mogelijk om in de voorziene periode van 27 maart tot 20 mei 1987 tot een concrete afspraak te komen.

Uiteindelijk kon via een bezoek aan deze 48 scholen een bestand worden gevormd van 4164 leerlingen. Hieruit werd dan in een tweede fase een gestratificeerde steekproef getrokken. De frequenties van de strata benaderden vrij goed de verwachte frequenties op basis van de populatieproporties van de strata voor het schooljaar 1985-1986: zie tabel 1.

Enkel voor de doorstromingsrichtingen uit het Rijksonderwijs bleek het scholenbestand niet toereikend te zijn. Slechts 180 leerlingen zijn hier in de steekproef opgenomen, i.p.v. de verwachte 192. Dit is te wijten aan het feit dat van de 11 weerhouden atheneea er slechts 4 aan het onderzoek meewerkten (vier weigerden; met drie kon in de voorziene periode geen concrete afspraak gemaakt worden). Bij de technische atheneea stelde dit probleem zich niet (5 op 8 werkten mee). De relatieve oververtegenwoordiging van de kwalificatierichtingen in het aandeel van het Rijksonderwijs die hieruit voortvloeit kan allicht wel aanleiding geven tot een zekere bias van de resultaten. Hiermee zal alleszins rekening gehouden moeten worden bij de interpretatie van de onderzoeksgegevens.

RESPONSVERHOGING BIJ POSTENQUETES

Tabel 1: Samenstelling van de steekproef

NET TYPE FINALITEIT ⁽¹⁾		Rijks		Katholiek		totaal		
		type I do.	kw. kw.	type I do.	type II kw. aso			tso
GESLACHT								
Man	$f_s^{(2)}$	94	55	79	40	273	211	752
	f_v	93	40	72	42	272	195	714
Vrouw	f_s	86	33	101	28	295	214	757
	f_v	99	36	108	26	291	226	786
Totaal	f_s	180	88	180	68	568	425	1509
	f_v	192	76	180	68	563	421	1500

1: In het onderwijs van het type I wordt een onderscheid gemaakt tussen doorstromingsrichtingen (do.) en kwalificatierichtingen (kw.). Hieraan beantwoordt in het type II de opdeling ASO vs. TSO. Het parallellisme is echter niet sluitend: sommige (sterkere) richtingen uit het TSO hebben in het type I een doorstromingsrichting als pendant.

2: f_s : aantal eenheden in de steekproeflijst;

f_v : verwacht aantal eenheden in de steekproeflijst, op basis van het proportioneel aandeel van elk stratum in de onder zoekspopulatie.

De afwijkingen van de feitelijke t.o.v. de verwachte frequenties naar geslacht zijn grotendeels het gevolg van het feit dat studierichting als stratificatiecriterium primeerde op geslacht. De samenstelling van de steekproef naar studierichting is mee opgenomen in tabel 3 die een overzicht biedt voor de responsgegevens per studierichting naar onderwijsnet, onderwijstype en finaliteit (cfr. infra).

4.2 De enquête

4.2.1 Pre-test

Alvorens over te gaan tot de afname van de enquête werd de vragenlijst eerst getest bij 128 eerstejaarsstudenten van de eerste kandidatuur rechten aan de K.U.L., campus Kortrijk. Verder werden ook bij wijze van proef een tiental leerlingen, die hun studies hadden stopgezet, individueel bevraagd. Als gevolg van deze test onderging de vragenlijst nog een aantal wijzigingen, zodat we uiteindelijk kwamen tot een enquêteformulier van 20 pagina's, formaat A5, met 108 items, waarvan sommige meerdere antwoorden vereisten. De tijd, nodig voor het invullen van het enquêteformulier, werd op basis van de resultaten van de pre-test op één à anderhalf uur geschat.

4.2.2 Verzending van de enquêteformulieren

Om de administratieve verwerking vlot te laten verlopen, werd de omvangrijke steekproef opgesplitst in drie groepen van ongeveer 500 leerlingen. De verzending voor de eerste groep vond plaats op dinsdag 5 januari 1988. Voor de andere groepen gebeurde dit met een tussenperiode van telkens drie weken.

Het enquêteformulier werd als brief verstuurd onder een omslag met het logo van de universiteit, waarop het adres van de respondent met de schrijfmachine was aangebracht. De brieven werden niet machinaal gefrankeerd, maar voorzien van postzegels. Naast het enquêteformulier bevatte de zending nog een retour-envelop met het vordrukke adres van het onderzoeksproject en met de vermelding 'port betaald door geadresseerde', en uiteraard ook een introductiebrief. In deze brief werd al in de eerste paragraaf de band gelegd met het beperkte onderzoek op het einde van het voorgaande schooljaar, waaraan de respondent reeds had meegewerkt, en op basis waarvan hij/zij nu werd verzocht om ook aan de opvolgingsfase deel te nemen. Ook werd gewezen op het belang van juist zijn/haar participatie om te komen tot betrouwbare on-

derzoeksresultaten. De belangrijke plaats die hier aan de respondent werd toegekend, werd ook weerspiegeld door de geïndividualiseerde behandeling: het adres werd op de introductiebrief herhaald, en de respondent werd persoonlijk (met zijn/haar familienaam) aangesproken. Adres en aanspreking werden in hetzelfde lettertype gesteld als de brief. Een laatste element van deze individuele en persoonlijke benadering vormde de dubbele eigenhandige ondertekening van de brief door de onderzoekers. Verder werd nog gepoogd mogelijke vragen en twijfels van de respondent te ondervangen. Er werd expliciet gewezen op het anonieme karakter van de enquête. In dit verband werd aan de respondent uitgelegd dat het identificatienummer, dat duidelijk zichtbaar op het enquêteformulier was aangebracht, een louter administratieve functie had, en dat individuele gegevens in geen geval aan derden zouden worden meegedeeld. Ook werd een telefoonnummer vermeld waar de respondent, indien gewenst, terecht kon voor verdere informatie of vragen i.v.m. de enquête. Tenslotte werd, als bijkomende stimulans, op het enquête-formulier de mogelijkheid aangegeven een samenvatting van de onderzoeksresultaten te bekomen.

Deze eerste fase leverde, voor de drie groepen samen, een respons op van 496 ingevulde vragenlijsten (zie tabel 2). Dit is 32,9 % van het totaal aantal verstuurdde enquêteformulieren. Hiervan waren er 488 (of 32,3 % van het totaal aantal verstuurdde vragenlijsten) bruikbaar voor analyse (7 formulieren waren onbruikbaar omdat ze afkomstig waren van zittenblijvers, terwijl de enquête gericht was aan jongelui die het S.O. net achter de rug hadden; 1 formulier was onbruikbaar omdat het onvolledig was ingevuld). Dillman zelf maakt gewag van 19 tot 27 % respons voor ontvangst van de eerste follow-up (Dillman, 1978: 185). Onze resultaten liggen bijna 6 % boven dit interval, wat we voor een belangrijk deel willen toeschrijven aan de vroegere medewerking van de respondenten, hoe gering ook, aan de inleidende fase van de enquête, en aan het feit dat de introductie van het onderzoek geschiedde met de zegen van de schooldirectie. Spijtig genoeg lag het buiten het bereik van onze studie

om rond dit effect experimentele condities op te zetten, teneinde de grootte en de significantie ervan statistisch aan te tonen.

4.2.3 Eerste follow-up

Een week na het versturen van het enquêteformulier zonden we de respondenten, van wie we op dat moment de vragenlijst nog niet hadden ontvangen, een korte herinneringsbrief. Aan de persoonlijke benadering werd hierin op eenzelfde manier vorm gegeven als in de introductiebrief. Deze herinneringsbrief bevatte een bedanking voor diegenen die het enquêteformulier ondertussen al hadden teruggestuurd (zonder dat dit ons voor de verzending van de follow-up had bereikt), maar was vooral bedoeld als bijkomende stimulans voor wie dit nog niet gedaan had. We beoogden daarmee vooral dat de respondenten die de vragenlijst aanvankelijk achteloos terzijde hadden gelegd, om ze later eens in te vullen, dit effectief ook zouden doen. Bovendien vormde deze tweede brief op zich een illustratie van het belang van het onderzoek en van de participatie van de betrokken respondent hieraan (dit werd in de brief zelf trouwens nog eens uitdrukkelijk vermeld). Dat we in ons opzet slaagden, moge blijken uit de verscheidene telefoontjes van respondenten die zich verontschuldigen voor het feit dat 'ze de vragenlijst nog niet hadden kunnen invullen', maar die beloofden dit zo spoedig mogelijk in orde te brengen. Anderen stelden dat hun vragenlijst was zoek geraakt en vroegen ons om hen een nieuw exemplaar op te sturen: deze mogelijkheid was trouwens uitdrukkelijk vermeld in de brief.

Deze herinneringsbrief bracht een respons teweeg van 515 enquête-formulieren (d.i. 34,1 % van het totaal), waarvan 501 (d.i. 33,2% van het totaal) bruikbaar voor analyse (6). Het voorlopig resultaat werd hierdoor op 67,0 % respons gebracht.

4.2.4 Tweede follow-up

Een tweede, en laatste, follow-up werd verstuurd zes weken na het verzenden van de enquêteformulieren. Aan de respondenten werd opnieuw een vragenlijst en een retour-envelop toegezonden, omdat 'we veronderstelden dat de vragenlijst was verloren gegaan'. Zo kregen de respondenten de kans om zonder gezichtsverlies alsnog aan het onderzoek deel te nemen. In de begeleidende brief werd verder nogmaals de nadruk gelegd op het belang van het onderzoek en van de deelname van de respondent hieraan, en op het anonieme karakter van de enquête. Bovendien werd gewezen op het feit dat reeds ongeveer 70 % van de respondenten positief gereageerd hadden, wat de druk om eveneens mee te werken o.i. nog zou verhogen.

Het versturen van deze tweede herinnering leidde tot een verhoging van de respons met nog eens 13,5 % (13,2 % bruikbaar) (7). In totaal bezorgden 1215 van de 1509 aangeschreven jongeren ons een ingevuld enquêteformulier terug. Dit is 80,5 %. Van de 1215 binnengekomen formulieren waren er 1188 (d.i. 78,7 % van het totaal aantal verstuurde formulieren) bruikbaar voor verwerking en analyse. Deze bijzonder hoge respons-rates lieten ons toe, de derde telefonische follow-up achterwege te laten (cfr. supra).

Het herhaaldelijk contacteren van de respondenten loont dus wel degelijk de moeite: via de herinneringsbrieven slaagden we erin om de aanvankelijke respons (32,9 %) méér dan te verdubbelen. Een beperkt gedeelte van deze 'laatkomers' zou wellicht ook zonder de follow-up-zendingen nog wel geantwoord hebben, maar voor de grote meerderheid was dit stellig niet het geval geweest. De commentaar die één van de respondenten op de achterflap van het enquête-formulier schreef, gelde daarbij als illustratie: "Ik was niet van plan hieraan mee te doen. De eerste vragenlijst heb ik weggegooid. Maar jullie bleven aandringen. Dan heb ik hem toch maar ingevuld."

Tabel 2 biedt een overzicht van de respons. Hierin werden naast de bruikbare en niet-bruikbare respons (opge-

splitst naar fase van de enquête) ook de weigeringen en de oneigenlijke respons opgenomen:

Tabel 2: Periodisering van de respons

RESPONS	f	%
Respons eerste fase	496	32,9
- bruikbare respons	488	32,3
- zittenblijvers	7	0,5
- onvolledig	1	0,1
Respons tweede fase	515	34,1
- bruikbare respons	501	33,2
- zittenblijvers	12	0,8
- onvolledig	2	0,1
Respons derde fase	204	13,5
- bruikbare respons	199	13,2
- zittenblijvers	5	0,3
Totale respons	1215	80,5
- bruikbare respons	1188	78,7
- zittenblijvers	24	1,6
- onvolledig	3	0,2
Oneigenlijke respons		
- onbestelbaar	9	0,6
- niet ingevuld wegens verblijf in het buitenland	6	0,4
Weigeringen	6	0,4
Aantal verzonden enquêtes	1509	100,0

5. Respons en bias

Van de 1509 verstuurde enquêtes konden er 9 niet door de postbode besteld worden, omdat de respondent sinds de afname van het vooronderzoek verhuisd was zonder dat wij hiervan op de hoogte waren. In 6 gevallen werd ons door de ouders meegedeeld dat hun zoon of dochter niet aan het onderzoek kon deelnemen omdat hij/zij voor een jaar in het buitenland verbleef. We drongen in dit geval niet verder aan, al kregen we in 4 parallele gevallen wel degelijk een enquêteformulier teruggestuurd van over de landsgrenzen. Er waren ook 6 weigeringen. Twee andere brieven waren niet identificeerbaar en werden daarom niet in de tabel opgenomen. Opmerkelijk is wel dat zowel de afmeldingen als de weigeringen voornamelijk plaatsvonden na ontvangst van de eerste of tweede follow-up (telkens in 5 van de 6 gevallen). Het aanwenden van follow-ups leidt dus niet enkel tot een verhoging van de respons, maar ook tot een -proportioneel sterkere- verhoging van de oneigenlijke respons en van de expliciete weigeringen, wat kan bijdragen tot een beter begrip van de non-respons.

Van 1215 respondenten kregen we tenslotte een ingevulde vragenlijst teruggezonden. Uit dit bestand werden nog 27 respondenten verwijderd, van wie het enquêteformulier niet bruikbaar bleek. In drie gevallen was de vraag m.b.t. de huidige studierichting of beroepsbezigheid niet beantwoord. Zij werden als onvolledig beschouwd en werden niet in het uiteindelijk data-bestand opgenomen. Dat was ook het geval voor de 24 respondenten die het laatste jaar van het secundair onderwijs moesten overzitten. Dat het hier slechts om 1,6 % gaat, geeft ons ook reeds een indicatie m.b.t. de non-respons. Uit een studie van het SOHO-consortium bleek immers dat gemiddeld 4,7 % van de leerlingen uit het laatste jaar dit niet met vrucht beëindigt (Stinissen (red.), 1987: 17). Dit zou betekenen dat ongeveer 2/3 van de zittendblijvers de vragenlijst niet heeft teruggestuurd.

Na uitzuivering van het bestand hielden we dus nog 1188 respondenten over (78,7 %). Voor deze groep bekijken we

nu verder de gedetailleerde responspercentages per studierichting: zie tabel 3.

Wanneer we ons in eerste instantie tot de subgroepen beperken, blijken de respondenten uit het A.S.O. (type II) van het katholiek onderwijs met 83,8 % de hoogste responscijfers op te leveren, terwijl de respondenten uit de kwalificatierichtingen van het rijksonderwijs het minst goed uit de bus komen met 64,8 %. Tussen beide groepen is er een verschil van maar liefst 19,0 %. De finaliteit, resp. het onderwijsnet zorgen voor een vrij aanzienlijke bias van de responscijfers. Voor leerlingen uit doorstromings- of A.S.O.-richtingen bedraagt de gemiddelde respons 81,5 %, tegenover slechts 74,4 % voor leerlingen uit kwalificatie- of T.S.O.-richtingen. Hoewel ook voor de tweede categorie de respons hoe dan ook hoog kan genoemd worden, is er toch een duidelijk verschil van 7,1 %. Om jongeren uit de technische richtingen te motiveren om aan een dergelijk onderzoek mee te werken, moet men blijkbaar een grotere weerstand overwinnen dan bij hun collega's uit de doorstromingsrichtingen.

Ook wat het onderwijsnet betreft, zijn er duidelijke verschillen in respons merkbaar. Voor het rijksonderwijs bedraagt de respons 70,9 %, voor het katholiek onderwijs 80,5 %. Rekening houdend met de oververtegenwoordiging van de kwalificatierichtingen binnen het rijksonderwijs, bedraagt het verschil tussen de twee netten bij controle voor finaliteit toch nog steeds 9,4 % voor de doorstromings- of A.S.O.-richtingen (83,3 % tegenover 73,9 %) en 11,3 % voor de kwalificatierichtingen (76,1 % versus 64,8 %). Deze verschillen zijn wellicht voor een deel het effect van de verzuiling. Het naakte feit dat het onderzoek plaatsvindt aan een katholieke universiteit heeft er bij een aantal leerlingen uit de hoek van het rijksonderwijs waarschijnlijk toe geleid de vragenlijst niet terug te zenden. Dit blijkt alvast uit één weigering, waar de respondent er ons op wijst 'niet tot de katholieke volgelingen te behoren'.

RESPONSVERHOGING BIJ POSTENQUETES

Tabel 3: Overzicht dataverzameling

RICHTING	PCT SCHOOL- BEVOLKING (EXCL. BEROEFS) 85-86	FREQ. LEER- LINGEN BESTAND	VERWACHTE FREQ. STEEKPR.			FREQUENTIE IN STEEKPROEF			RESPONS		
			J	M	T	J	M	T	J	M	T
RIJKSONDERWIJS TYPE I DOORSTROMING											
Klassieke talen	0,75	12	11	2	10	12	2	7	9	75,0	
Wiskunde	1,58	19	24	12	7	19	8	7	15	79,0	
Wetenschappen	2,83	32	42	24	8	32	17	6	23	71,9	
Moderne Talen	2,14	28	32	9	19	28	5	17	22	78,6	
Econ. Wetensch.	2,24	25	34	11	14	25	9	12	21	84,0	
Psycho-Soc. Wetensch.	1,73	34	26	13	21	34	8	11	19	55,9	
Industr. wetensch.	0,16	15	2	6	1	7	5	1	6	85,7	
Sportwetensch.	0,52	23	8	17	6	23	13	5	18	78,3	
Andere richtingen	0,83	0	13	0	0	0	0	0	0	-	
Totaal R.O. DOORSTROMING	12,78	188	192	94	86	180	67	66	133	73,9	

Tabel 3: (vervolg)

RICHTING	PCT SCHOOL- BEVOLKING (EXCL. BEROEPS) 85-86	FREQ. LEER- LINGEN BESTAND	VERMACHTE FREQ. STEEKPR.			FREQUENTIE IN STEEKPROEF			RESPONS		
			J	M	T	J	M	T	J	M	T
RIJKSONDERWIJS TYPE I KWALIFICATIE											
Sociaal-technisch	0,43	3	6	0	3	3	0	3	3	3	100,0
Mechanica	0,35	19	5	10	0	10	7	0	7	0	70,0
Electriciteit	0,44	29	7	10	0	10	7	0	7	0	70,0
Handel/Informatica	0,97	40	15	16	9	25	9	5	14	5	56,0
Secretariaat	0,68	4	10	0	4	4	0	2	2	2	50,0
Sport (kwal.)	0,26	21	4	8	4	10	4	3	7	3	70,0
Andere richtingen											
grafiek-pl. kunsten	1,99	159	29								
electronica	(0,04	24	(1	1	3	4	1	1	2	2	50,0
autotechniek	(0,11	29	(2	5	0	5	2	0	2	0	40,0
bouw	(0,02	4	(1	1	0	1	1	0	1	0	100,0
chemie	(0,06	7	(1	1	0	1	1	0	1	0	100,0
schoonheidsverzorging	(0,16	38	(2	4	3	7	3	2	5	5	71,4
kleding	(0,20	23	(3	0	4	4	0	3	3	3	75,0
	(0,12	22	(2	1	3	4	0	3	3	3	75,0
TOTAAL R.O. KWALIFICATIE	5,12	275	76	55	33	88	35	22	57	22	64,8

RESPONSVERHOGING BIJ POSTENQUETES

Tabel 3: (vervolg)

RICHTING	PCT SCHOOL- BEVOLKING (EXCL. BEROEFS) 85-86	FREQ. LEER- LINGEN BESTAND	VERWACHTE		FREQUENTIE			RESPONS		
			FREQ. STEEKPR.	FREQ. STEEKPR.	J	M	T	J	M	T
KATHOLIEK ONDERWIJS TYPE I DOORSTROMING										
Klassieke Talen	1,80	46	27	11	16	27	11	13	24	88,9
Wiskunde	1,05	29	16	16	0	16	14	0	14	87,5
Wetenschappen	1,88	60	28	13	15	28	11	14	25	89,3
Moderne Talen	2,01	49	30	8	22	30	7	17	24	80,0
Econ. Wetensch.	1,93	55	29	12	17	29	8	15	23	76,7
Psychosoc. Wetensch.	0,71	43	11	5	6	11	3	5	8	72,7
Industr. Wetensch.	0,38	9	6	6	0	6	5	0	5	83,3
Sociaal Technisch	0,93	17	14	0	14	14	0	11	11	78,6
Andere richtingen	1,29	73	19							
Ecotechnieken	(0,06	11	(1	3	1	4	3	1	4	100,0
Techniek-wetenschappen	(0,25	30	(4	0	6	6	0	4	4	66,7
Plastische kunst	(0,07	21	(1	5	2	7	3	0	3	42,9
Muziek	(0,05	11	(1	0	2	2	0	2	2	100,0
TOTAAL K.O. DOORSTROMING	11,98	361	180	79	101	180	65	82	147	81,7

Tabel 3: (vervolg)

RICHTING	PCT SCHOOL- BEVOLKING (EXCL. BEROEPS) 85-86	FREQ. LEER- LINGEN BESTAND	VERWACHTE FREQ. STEEKPR.	FREQUENTIE IN STEEKPROEF				RESPONS				
				J	M	T	J	M	T	J	M	T
KATHOLIEK ONDERWIJS TYPE I KWALIFICATIE												
Mechanica-electriciteit	0,49	22	7	10	0	10	6	0	6	0	6	60,0
Electriciteit	0,26	21	4	10	0	10	9	0	9	0	9	90,0
Handel	0,52	54	8	4	6	10	1	3	4	4	4	40,0
Secretariaat	0,32	6	5	0	6	6	0	5	5	5	5	83,3
Inform.-bedrijfsecon.	0,37	16	6	4	8	12	2	7	9	9	9	75,0
Andere richtingen	2,55	39	38									
Beeldende Kunst/binnenhuiskunst	(0,09	15	(1	0	5	5	0	3	3	3	3	60,0
Autotechniek	(0,15	6	(2	4	0	4	3	0	3	0	3	75,0
Houtbewerking	(0,10	5	(2	3	0	3	3	0	3	0	3	100,0
Bouw/Bouwtechniek	(0,06	7	(1	5	0	5	5	0	5	0	5	100,0
Mode/Kleding	(0,04	6	(1	0	3	3	0	2	2	2	2	66,7
TOTAAL K.O. KWALIFICATIE	4,51	158	88	40	28	68	29	20	49	20	49	72,1

RESPONSVERHOGING BIJ POSTENQUETES

Tabel 3: (vervolg)

RICHTING	PCT SCHOOL- BEVOLKING (EXCL. BEROEFS) 85-86	FREQ. LEER- LINGEN BESTAND	VERWACHTE FREQ. STEEKPR.	FREQUENTIE IN STEEKPROEF				RESPONS			
				J	M	T	J	M	T	J	M
KATHOLIEK ONDERWIJS TYPE II A.S.O.											
Latijn-Grieks	3,55	276	53	25	28	53	20	24	44	83,0	
Latijn-Wiskunde	2,98	230	45	30	15	45	25	13	38	84,4	
Latijn-Wetenschappen	4,39	309	66	30	36	66	26	30	56	84,9	
(Subtotaal Latijnse)	10,92	815	164	85	79	164	71	67	138	84,2	
Wetenschappelijke A	4,87	240	73	51	22	73	44	21	65	89,0	
Wetenschappelijke B	10,43	496	156	77	87	164	61	74	135	82,3	
Economische	9,46	338	142	60	87	147	49	72	121	82,3	
Menswetenschappen	1,89	109	28	0	20	20	0	17	17	85,0	
(Subtotaal Moderne)	26,65	1183	399	188	216	404	154	184	338	83,7	
TOTAAL K.O. A.S.O.	37,57	1998	563	273	295	568	225	251	476	83,8	

Tabel 3: (vervolg)

RICHTING	PCT SCHOOL- BEVOLKING (EXCL. BEROEPS) 85-86	FREQ. LEER- LINGEN BESTAND	VERMACHTE FREQ. STEEKPR.	FREQUENTIE IN STEEKPROEF			RESPONS			
				J	M	T	J	M	T	Z
KATHOLIEK ONDERWIJS TYPE II I.S.O.										
Industr.-wetensch.	1,03	62	15	18	1	19	16	1	17	89,5
Licham. Opvoeding en Sport	0,33	43	5	3	7	10	2	7	9	90,0
Sociaal-Technische	2,08	50	31	0	35	35	0	30	30	85,7
Techniek wetenschappen	0,85	31	13	0	15	15	0	12	12	80,0
Moderne Talen	0,93	67	14	5	10	15	5	6	11	73,3
Mechanica	1,41	110	21	25	0	25	16	0	16	64,0
Electromechanica	0,99	32	15	14	0	14	9	0	9	64,3
Elektriciteit	1,28	61	19	26	0	26	17	0	17	65,4
Electronica	1,70	118	25	29	1	30	22	1	23	76,7
Handel-Boekhouden	5,30	165	80	30	48	78	28	35	63	80,7
Secretariaat-talen	1,59	35	25	0	25	25	0	22	22	88,0
Bedrijfscon./Informatica	2,03	110	30	20	22	42	15	17	32	76,2
Verpleegassistenten	1,11	54	17	1	25	26	1	19	20	76,9
Bijzondere Jeugdzorg	0,55	15	8	0	14	14	0	11	11	78,2

RESPONSVERHOGING BIJ POSTENQUETES

Table 3: (vervolg)

RICHTING	PCT SCHOOL- BEVOLKING (EXCL. BEROEPS) 85-86	FREQ. LEER- LINGEN BESTAND	VERWACHTE FREQ. STEEKPR.	FREQUENTIE IN STEEKPROEF				RESPONS					
				J	M	T	J	M	T	J	M	T	Z
Kleding	1,11	24	17	7	10	17	5	4	9	52,9			
Andere richtingen	5,74	188	86										
Hout	(0,28	39	(4	10	0	10	6	0	6	60,0			
Landbouw	(0,65	114	(10	10	0	10	7	0	7	70,0			
Bouw	(0,27	16	(4	7	1	8	6	1	7	87,5			
Bouwkundig tekenen	(0,17	7	(3	4	0	4	3	0	3	75,0			
Vliegtuigtechnieken	(0,05	12	(1	2	0	2	2	0	2	100,0			
TOTAAL K.O. T.S.O.	28,04	1164	421	211	414	425	160	166	326	76,7			
ALGEMEEN TOTAAL	100,00	4164	1500	752	757	1509	581	607	1188	78,7			

1: Van de andere richtingen werden alleen deze vermeld die ook in de steekproef voorkomen. Om een relatieve oververtegenwoordiging van deze kleine richtingen te vermijden werd het proportionele aandeel van de grotere studierichtingen in de subgroep aangepast waar aangewezen.

Wat betreft de stratificatiecriteria type en geslacht zijn de verschillen tamelijk beperkt. Bij de meisjes beantwoordt 80,2 % de vragenlijst, bij de jongens 77,3 %. Dit verschil is niet significant op een 0,01-niveau. Voor het onderwijstype kan enkel binnen het katholieke onderwijs een betekenisvolle vergelijking gemaakt worden. Globaal is er hier een respons van 80,8 % voor het type II en van 79,0 % voor het type I, wat evenmin significant is. Indien echter gecontroleerd wordt voor finaliteit, verschijnt er wel een significant verband voor de kwalificatierichtingen, waar de respons voor het T.S.O. met 76,7 % beduidend boven de 72,1 % voor de kwalificatierichtingen van het type I ligt. Dit is echter vooral te wijten aan het feit dat de sterkere richtingen uit het technisch onderwijs van het type II in het type I een doorstromingsrichting als pendant hebben i.p.v. of naast een kwalificatierichting (cfr. supra, voetnoot bij tabel 1).

Uit de subtabel voor het T.S.O. blijkt dat deze richtingen (industriële-wetenschappelijke, lichamelijke opvoeding en sport, sociaal-technische, techniek-wetenschappen en moderne talen) in vier van de vijf gevallen een respons hebben die hoger ligt dan 80 %. Het is vooral deze hoge respons die het verschil produceert met de kwalificatierichtingen uit het type I.

Wat de analyse van de respons per studierichting betreft, moet wel rekening worden gehouden met de soms erg kleine frequenties, waardoor één respondent 33,3, 50,0 of zelfs 100,0 % kan vertegenwoordigen. Zo zijn er weliswaar 8 richtingen die voltallig geantwoord hebben, maar het gaat hierbij steeds om ten hoogste vijf respondenten. Mutatis mutandis geldt dit ook voor de richtingen met een slechte score, zoals electronica (R.O., kwal.), plastische kunsten (K.O., type I do.) en handel (K.O., type I kwal.).

Abstractie makend van deze weinig talrijke categorieën lijkt de spreiding alvast binnen de subgroepen met doorstromingsrichtingen niet al te groot te zijn. Dit is zeker het geval voor de A.S.O.-richtingen van het kathol-

liek onderwijs: alle richtingen scoren tussen 82,3 en 85,0 %, behalve de wetenschappelijke A die met 89,0 % een positieve uitschieter vormt. Bij het type I valt de relatief slechte score op van de richting psycho-sociale wetenschappen, en dit voor beide netten. We hadden hier een beter resultaat verwacht, gezien de hoge score voor de richting menswetenschappen -de pendant uit het type II-, en rekening houdend met de relatieve vertrouwdheid van deze leerlingen met de sociale wetenschappen.

Binnen het T.S.O. zijn tenslotte enkele duidelijke verschillen merkbaar, buiten de boven vermelde hoge responswaarden voor de sterke richtingen. Zo kennen ook de meer administratieve richtingen een betrekkelijk hoge respons, daar waar de richtingen die eerder op handenarbeid gericht zijn een lagere respons opleveren. Wat voor de kwalificatierichtingen geldt t.o.v. de doorstromingsrichtingen geldt blijkbaar ook voor de kwalificatierichtingen onderling, nl. dat de zogenaamd sterkere richtingen ook een hogere respons kennen.

Over het algemeen genomen is er, m.b.t. de stratificatiecriteria, van een significante bias sprake voor onderwijsnet, finaliteit en ten dele ook voor studierichting. Een aangepaste weging voor de verschillende subgroepen zal zich derhalve opdringen bij de analyse.

6. Item non-respons

Eén van de zwakke plekken van een schriftelijke enquête is ongetwijfeld ook de *item non-respons*. Het was dan ook niet helemaal ondenkbaar dat de verhoging van de respons die we bereikten door gebruik te maken van de Total Design Method zou gepaard gaan met een aanzienlijke verhoging van de item non-respons, en dus in feite weinig extra informatie zou opleveren.

Deze vrees lijkt grotendeels ongegrond. Wat de gesloten vragen betreft, ligt de item non-respons meestal beneden 1 %, en omzeggens steeds onder 3 %. Ook bij de meer precieze vragen is de non-respons tamelijk beperkt: 13,3 % beantwoordden de vraag naar het inkomen van de ouders

niet en slechts 5,8 % gaf geen politieke overtuiging aan. Voor de open vragen ligt de non-respons heel wat hoger (tot 85 %), maar de meeste open vragen hadden een gesloten vraag als equivalent, en waren bovendien eerder omschrijvings- en verduidelijkingsvragen, zodat het verlies aan informatie beperkt bleef. Bovendien lijkt er - voor zover de gegevens uit de open vragen reeds verwerkt zijn - geen significant verband te bestaan tussen het al dan niet beantwoorden van deze vragen en het tijdstip waarop men de vragenlijst heeft beantwoord (onmiddellijk, of na ontvangst van de eerste of de tweede herinneringsbrief).

7. Het kostenaspect

Bij het begin van dit artikel stelden we dat hét hoofdargument voor de keuze van de postenquête als methode van dataverzameling in feite het financiële aspect was. De toepassing van de T.D.M. (met weglating weliswaar van de kostelijke derde follow-up) kostte 158 F per teruggestuurde enquête, of 125 F per verzonden exemplaar, terwijl de afname van een interview al gauw leidt tot een gemiddelde kostprijs per respondent van 1.000 F of méér (8). De kostenverdeling zag er als volgt uit (9):

Tabel 4: Kostprijs postenquête

OMSCHRIJVING	KOST (in F)
Omslagen, papier, retourenveloppes	27.343
enquêteformulieren	23.025
verzendingskosten	78.914
port betaald door geadresseerde	33.712
vooronderzoek (vervoerskosten, korte vragenlijsten)	22.514
TOTAAL	185.508

Het aandeel van het vooronderzoek hierin bedraagt niet meer dan 21 F per teruggestuurd of 16,5 F per verzonden enquêteformulier. Dit is minder dan de kostprijs van een bijkomende herinneringsbrief of van een advance letter, waarvan De Leeuw en Hox eveneens het effect uittestten (De Leeuw-Hox, 1987). Rekening houdend met de hoge responscijfers kende deze beperkte investering een ruim rendement.

Voor de studie van het Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudies en de UFSIA rond de dagtaak van de vrouw lag de gemiddelde kost op 473 F per teruggezonden en op 212 F per verstuurd enquêteformulier (Deschamps, 1987: 74-76) (10). Het verschil in kostprijs per verstuurd formulier is in belangrijke mate te wijten aan de aangetekende derde follow-up, die in het onderzoek rond de dagtaak van de vrouw wel werd doorgevoerd. Daarnaast moet ook gewezen worden op het feit dat we nagenoeg alles zelf deden, van het tikken van de enveloppes tot het klaarmaken van de verzending. Bovendien maakten we gebruik van gefotocopieerde enquête-formulieren, zonder verharde kافت, wat eveneens de kosten drukte. Het blijkt aldus mogelijk te zijn om met een beperkt budget toch een hoge en kwalitatief vrij degelijke respons te behalen.

Conclusie

Voor de gegevensverzameling van het aan de gang zijnde onderzoek werd gebruik gemaakt van een schriftelijke bevraging, vooral o.w.v. financiële argumenten. Teneinde toch een voldoende hoge respons-rate te bereiken, opteerden we bij de uitwerking van de enquête in de eerste plaats voor aanwending van de Total Design Method van Dillman, met weglating evenwel van de derde follow-up die o.w.v. de aangetekende verzending ervan te duur werd bevonden. Anderzijds werd aan de gegevensverzameling naar T.D.M.-model een korte, aan de individuele enquête voorafgaande, bevraging per klas toegevoegd.

Middels de groepsgewijze, korte bevraging kregen de respondenten persoonlijk informatie rond het onderzoeksproject, dat tevens een zekere legitimatie verwierf doordat

het blijkbaar plaatsvond met de impliciete of expliciete goedkeuring van een vertrouwde autoriteit, nl. de schooldirectie. Bovendien konden de onderzoekers op basis van deze -zowel naar tijdsduur als naar relevantie nochtans geringe- participatie een claim laten gelden op de respondent. Het feit dat men reeds meegewerkt had, leidde er o.i. inderdaad toe dat heel wat respondenten die dit anders niet zouden gedaan hebben, toch hun medewerking aan het onderzoek verleenden. Ook het herhaald beroep op het verantwoordelijkheidsgevoel van de respondent, d.m.v. de in de T.D.M. voorziene follow-up zendingen, leidde tot een gevoelige verhoging van de respons.

De door ons gehanteerde enquêteringsvorm bewees aldus zijn hoog rendement. Welk evenwel het gewicht van elk van beide componenten -T.D.M. en voorafgaande groepsgewijze bevraging- hierbij was, kon moeilijk ingeschat worden, daar binnen het kader van het onderzoek geen experimentele condities konden worden ingebouwd. De geringe meeruitgave die het opzetten van een voorafgaande korte bevraging met zich brengt, kan ongetwijfeld een aantrekkelijk perspectief bieden voor een aantal domeinen van empirisch sociaal-wetenschappelijk onderzoek, waar een dergelijke benadering mogelijk is. Vaak immers wordt de steekproefomvang in eerste instantie bepaald, en dus beperkt, door de beschikbare financiële middelen, en komt het er dus op aan de respons met alle middelen te maximaliseren. De hierboven beschreven ervaring laat vermoeden dat een aan de eigenlijke enquête voorafgaande, korte en door de onderzoekers persoonlijk geïntroduceerde bevragingsvorm in dit opzicht zeer vruchtbaar kan zijn. Het is duidelijk dat verdere experimentele toetsing van de impact van zulke voorafgaande bevraging meer inzicht zou kunnen verschaffen in het precieze effect ervan.

VOETNOTEN

- (1) Dit onderzoek werd financieel mogelijk gemaakt door het Fonds voor Kollektief Fundamenteel Onderzoek (F.K.F.O.), onder projectnr. 2.0021.87.
- (2) De meeste auteurs verwijzen naar response-rates die gemiddeld in de buurt liggen van 30 %. Zo worden percentages vermeld tussen 20 en 40 % (Nachmias-Nachmias, 1976: 107-108), tussen 10 en 50 % (Bailey, 1978: 135 en Selltiz e.a., 1967: 241), en 30 % (Black-Champion, 1967: 389).
- (3) In 7 van de 48 bij het onderzoek betrokken scholen bleek de mondelinge introductie van het onderzoek in de klassen niet mogelijk.
- (4) De directies zorgden er in deze 7 scholen (zie voetnoot 3) zélf voor dat de korte vragenlijsten door de leerlingen werden ingevuld.
- (5) Leerlingen uit het zesde jaar beroepsonderwijs hebben geen onmiddellijke toegang tot hoger onderwijs. Slechts wanneer zij een zevende specialisatiejaar B.S.O. of V.B.S.O. met vrucht beëindigen, bekomen zij een getuigschrift van hoger secundair onderwijs.
- (6) De respons van de tweede fase omvat alle terugzendingen die -naar de poststempel gemeten- ten vroegste op de derde dag na de verzending van de eerste follow-up en ten laatste op de tweede dag na verzending van de tweede follow-up op de bus gedaan werden.
- (7) De respons van de derde fase omvat alle terugzendingen die -naar de poststempel gemeten- ten vroegste op de derde dag na de verzending van de tweede follow-up op de bus gedaan werden.
- (8) L. Deschamps e.a. kwamen uit op een kostenberekening van 1.053 F per interview, indien gebruik zou gemaakt worden van een huis-aan-huis-enquête in eigen beheer (Deschamps e.a., 1987:42).
- (9) Hierbij worden alleen de directe kosten van de enquête vermeld. Kosten voor computerverwerking en voor de toezending van de resultaten aan de respon-

denten die hierom vroegen, zijn niet in de tabel opgenomen.

- (10) Bij de berekening van deze kostprijzen werden enkel vergelijkbare kostenfactoren in aanmerking genomen. De gegevens hiervoor zijn terug te vinden in bijlage 7 van Deschamps e.a., 1987:74-76. De auteurs vermelden zelf een kostprijs van 751 F per teruggezonden enquêteformulier (d.i. 301 F per enquêteformulier) (Deschamps e.a., 1987:40).

BIBLIOGRAFIE

- BAILEY, K.D. (1978), *Methods of Social Research*, Free Press, New York.
- BLACK, J.A. en CHAMPION, D.J. (1976), *Methods and Issues in Social Research*, Wiley and Sons, New York.
- DE LEEUW, E.D. en HOX, J.J. (1987), *The Effect of an Advance Letter, a Reminder by Telephone, and the Enclosure of a Second Questionnaire on the Response to Mail Surveys*, paper voorgebracht op de 'Conference on Mail and Telephone Surveys', Mannheim.
- DESCHAMPS, L., VAN DONGEN, W., PAUWELS, K. (1987), Technisch Rapport over de postenquête 'Dagtaak van de vrouw in Vlaanderen', (C.B.G.S.-werkdokument nr. 41), C.B.G.S., Brussel.
- DILLMAN, D.A. (1978), *Mail and Telephone Surveys. The Total Design Method*, Wiley and Sons, New York.
- DILLMAN, D.A. (1983), Mail and other self-administered Questionnaires, in: Rossi, P.H., Wright, J.D., en Anderson, A.B., (eds.), *Handbook of Survey Research (Quantitative Studies in Social Relations)*, Academic Press, New York, pp.359-377.
- HOMANS, G.C. (1961), *Social Behaviour: Its Elementary Forms*, Harcourt, Brace and World, New York.
- MINISTERIE VAN NATIONALE OPVOEDING (1987), *Statistisch Jaarboek van het onderwijs. Schooljaar 1985-1986*, Brussel.
- NACHMIAS, D. en NACHMIAS, C. (1976), *Research Methods in the Social Sciences*, St. Martin's Press, New York.
- RICHTER, H.J. (1970), *Die Strategie schriftlicher Massenbefragungen. Ein verhaltenstheoretischer Beitrag zur Methodenforschung*, Verlag für Wissenschaft, Wirtschaft und Technik, Bad Harzburg.
- SELLTIZ, C., e.a. (1967), *Research Methods in Social Relations*, Methuen & Co., Khitstable (Kent).

- STINISSEN, J., (red.) (1987), *De overgang van secundair naar hoger onderwijs. Een follow-up van 6.000 abiturienten - Rapport 3: Doorstromen en slagen*, Acco, Leuven.
- VANDEKERCKHOVE, L. en HUYSE, L. (1976), *In de buitenbaan. Arbeiderskinderen, universitair onderwijs en sociale ongelijkheid*, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen.